

Klasiškasis literatūros tyrėjas ir tekstologas

Kokia proga? – dažniausiai klausiam savęs, pamatę pokalbį. – Jokia, tiesiog iš noro pašnekinti. Vytautas Vanagas, studijų apie Antaną Strazdą, Dionizą Pošką ir realizmą, lituanistų parankinio *Lietuvių rašytojų sąvado* autorius, vienas iš *Lietuvių literatūros enciklopedijos* redaktorių, tekstologas, iš toliau žvelgiant, regis, idealiai atitinka klasikinį, XIX amžiuje susiklosčiusį mokslininko įvaizdį. Skaitant Vanago tekstus atrodo, kad kiekvienas žodis pamatuotas devynis kartus, o minimi faktai paremti bent dviem šaltiniais. Visada ramus ir neleidžiantis sau nė minutei išjungti sveiko proto. Žmogus atviras žinių šaltinis. Lietuvių kultūros istorijos patarėjas. (Gal per skambu, bet kad teisybė.) Bet negi tai ir viskas? O kas anapus parašytų ar parengtų tekstų? Turėtų būt kontekstas: aplinkybės, paskatos, abejonės, mintys, kurių nebuvo reikalo užrašyti, pagaliau – šiek tiek ir tiesiog gyvenimo. --vg--

Virginijus Gasiliūnas: Pradėkim nuo nuotraukos, kurią gerai prisimenu iš *Literatūros ir meno*: pusplikio lauko, kurio vidury stovi Vytautas Vanagas ir žiūri į fotografuojantį Praną Vasiliauską. Kelinti tai metai? Kada buvot nuvažiavęs į Tėviškę?

Vytautas Vanagas: 1997–ųjų Žolinės dieną, beveik prieš dešimtmetį. Daugiau turbūt neteks ten būti. Tiesa, buvau dar dukart – 2000 ir 2002 m. vasarą, bet nebe toje vietoje, nes vienais metais ten buvo kultūrinė žolė, kitais vasarojus, nepadoru šliaužiot po nenupjautą lauką. Pabendrau tik iš tolo.

V. G.: Gudiškio nebėra?

V. V.: Nebėra. Paskutinis jo gyventojas buvo mano tėvas, kuris 1983 m. spalio 9 d. išžygiavo iš tos vietos, išvežėm į Vilnių.

V. G.: Kokio gilumo toj vietoj buvo Vanagų šaknys?

V. V.: Toje vietoje negilios. Vanagai, mano seneliai, ten atsirado XX a. pradžioje ar pačioje XIX a. pabaigoje. Tėvo tėvas buvo svėdasiškis, tėvas irgi gimęs Svėdasų parapijoj. Motina iš kito krašto – nuo Panevėžio, iš Raguvos parapijos. Seneliai greta Gudiškio turėjo savo nedidelį ūkelį. Atsimenu, buvo gražus sodas.

Paskui jie ūkelį pardavė, išsikraustė, prasidėjo gyvenimas Svėdasuose, senelis ten ir mirė. Mano tėvas, 1905 m. gimimo, atsiminė Pirmąjį pasaulinį karą (kaip vokiečių kareiviai iš rūgusio pieno sukdavo sviestą), pokarį, pirmuosius Nepriklausomybės metus. Jis pas ūkininkus bernavo.

V. G.: Tai nedaug žemės buvo?

V. V.: Nedaug. Ir tėvo motina buvo mirusi, nuo mažens augo prie pamotės. Gudiškis buvo ne kaimas, o dvaras; tame krašte buvo daug palivarkų. Jie jau seniai išnykę. Pavadinimai buvo daugiausia tokio tipo, kaip ir Gudiškis – Jurkiškis, Mažeikiškis, Viktoriškis. Gudiškis įkurtas XVIII a., priklausė baronams Rosenams. Paskui šeimnininkai keitėsi, kaip ir daugelyje Lietuvos dvarų, prasidėjo bajorų nykimas, apsigyveno lietuviai nuomininkai. Buvo tą dvarą išsinuomoję ir tokie Trumpauskai. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, o gal tuoj po jo, jie atvažiavo nuo Panevėžio ir atsivežė į Gudiškį mano motiną – kaip kambarinę, „pakajavą“. Ten motina susitiko su mano tėvu ir susivedė.

V. G.: Kas Gudiškį pribaigė – kolchozai?

V. V.: Kolchozai. Dvarą nupirko Jonas Masiulis – žinomas žmogus, pagal išsilavinimą agronomas, tremtinių vaikas. Masiuliai kilę nuo Užpalių, po 1863 m. ištremti į Rusiją, į Čiornąją Padiną. Masiulis ten gimė ir užaugo, mokslus baigė. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą jis atsirado Lietuvoje, dirbo Vilniaus laikraštyje *Žemdirbys*, buvo išrinktas į Steigiamąjį Seimą, paskui tarnavo banke Kaune. Masiulio likimas – kaip koks užkeikimas: tėvas buvo tremtinys, ir jis liko tremtiniu: 1941 m. gegužę sovietinis teismas nuteisė už tariamą pyliavų nevykdymą ir, atrodo, tais pačiais metais jis mirė Rusijoje, Vladimiro kalėjime. Dvarą nacionalizavo, išparceliavo dar 1940-aisiais, Masiuliui paliko 30 ha. Paskui ūkininkavo jo sūnus Vytautas Masiulis su žmona, abu agronomai, mokslus baigę Dotnuvoje. Bet jie pabuvo tik karo metais, Vytautas 1944 m. mirė, neturėdamas nė 30 metų. Buvo medžiotojas, aš ir kiti vaikėzai važiuodavom kartu kiškių ir lapių varyti.

V. G.: Buvot varovai?

V. V.: Taip, kaip skalikai per sniegą iki kelių eidavom per mišką. Jis gal bemeždžiodamas peršalo, gavo difteritą. Išvežė į Rokiškio į ligoninę, operavo gerklę, įdėjo vamzdelį, bet neišlaikė, mirė. Vytauto žmoną su dviem mažamečiais vaikais 1949 m. ištremė, Sibire jie surusėjo, vaikai nebegrižo. Po karo dvaro žemė

vėl buvo išdalinta, sklypai iš karto atmatuoti rėžiais – buvo suplanuota kolchozinė gyvenvietė, kiemas prie kiemo, kaip seniau būdavo ūlyčia. 1941–aisiais jau kirto ir vežė mišką tų kolchozinių gryčių statybai. Iš dvaro (trys dideli klojimai, tvartai, XVIII a. rūmos, naujas XIX a. rūmos, svirnas) nieko neliko – klojimus uždegė vokiečių „meseršmitas“, tvartus perkūnija, kolchozas ardė, vežiojo, kūreno. Dabar ten likę tik šiek tiek medžių.

V. G.: O Margėnai? (Einam Antano Strazdo link...) Esat minėjęs, kad nuo Gudiškio 20 kilometrų. Ar Astravu vadindavot, ar Margėnais?

V. V.: Astravas buvo senas pavadinimas kaimo, įkurto XVII a. prie Sartų ežero. Tai slaviškas pavadinimas – nuo žodžio *ostrov* (sala). Kai Nepriklausomybės laikais vietų vardus lietuvinio, Astravą pavadino Margėnais.

V. G.: Kada pirmą kartą ten atsiradot jau žinodamas, kad čia gimė Strazdas?

V. V.: Atsidūriau vėlai, jau dirbdamas Lietuvių kalbos ir literatūros institute – važiauvau į Kriaunas, į bažnyčią pas kleboną dokumentų žiūrėti, dairiausi po apylinkes.

V. G.: Kai sužinai, kad gimtines tik 20 kilometrų skiria, gali pradėt galvot, jog taip ir tema pasirinkta. Kaip iš tiesų klostėsi su kandidatine disertacija? Kodėl Strazdas?

V. V.: Tema disertacijai man buvo priimtina, bet ji buvo ir Instituto planuose.

V. G.: Strazdas sovietmečiu buvo lyg ir priimtinas: 1952 m. pasirodė vieni *Raštai*, 1957 m. – kiti, Jūsų sudarytieji išėjo 1963 m., o monografijos nebuvo. Kai atėjot į Institutą, taip ir pasiūlė: imk, rašyk apie Strazdą?

V. V.: Ne, ne iš karto. Gal metus pabuvus pasiūlė imtis Jono Bretkūno. Sutikau, bet dabar žiūrint, tai buvo nerealu, darbas ne mano jėgoms net ir vėliau (buvau ką tik atėjęs iš Universiteto). Tačiau gerus metus sugaišau: rinkau medžiagą bibliotekose, studijavau Viktorą Falkenhaną. Buvo manoma, kad Bretkūno Biblijos vertimo rankraštis neišliko, paskui paaiškėjo, kad jis vis dėlto yra atsidūręs Vakarų Vokietijoje. Tuomet Instituto direktorius Kostas Korsakas temą iš karto anuliuo – esą nėra ko į ją leisti teturint to rankraščio kopiją.

V. G.: Ar todėl, kad tektų minėti Vokietijoje esantį originalą?

V. V.: Ne vien. Reikėtų jį ir pamatyti, t.y. nuvažiuoti į Vakarų Vokietiją, o tai padaryti buvo beviltiška. Korsakas temos atšaukimo man nemotyavo. Kai ta tema atkrita, galvota apie Gotfrydą Ostermejerį (mano diplominis buvo apie šį pirmąjį lietuvių literatūros istoriką), net apie Mykolą Olševskį, bet dėl senosios raštinijos ideologinio „neaktualumo“ jų atsisakyta. Tada sustota prie Strazdo, kuris tuo metu buvo smarkokai iškeltas.

V. G.: Kokia galėjo būti Strazdo „populiarinimo“ priežastis? Ar buvo galima iš jo padaryti jeigu ne revoliucionierių, tai bent maištininką?

V. V.: Kone revoliucionierium ir socialinio maišto kėlėju Strazdą imta daryti jam priskyrus anoniminį eilavimą „Varnas“: „*Jau prikalta daug yr plieno. / Nebetoli jau ta diena, / Kai iš jų nebus nė vieno*“. Tai paskelbė Vladas Abramavičius, vadovavęs Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštynei. „Varnas“ buvo visur cituojamas kaip svarbiausias Strazdo motyvinis kūrinys. Tokia tonacija apie Strazdą rašyta ir vėliau, net ir *Lietuvių literatūros istorijos* I tome, iki 1963 m., kai buvo švenčiamas jo gimimo jubiliejus.

V. G.: Kas vadovavo disertacijai?

V. V.: Vadovavo Korsakas, bet vadovavimas buvo minimalus. Kai parašiau didžiąją darbo dalį (per 100 mašinračio puslapių), jam atidaviau. Gražino ilgokai palaikęs. Dėl to užlaikymo dar nemalonumų turėjau – Alberto Zalatoriaus inicijuotame Instituto bendradarbių žurnale „Lituanistas“ Korsakui anonimiškai buvo papriekaištauta, kad „marinuoja“ mano darbą. Turėjau jam aiškintis, jog priekaištas atsirado be mano žinios.

V. G.: Instituto žurnalas?

V. V.: Taip, jis yra Instituto rankraštyne – mašinėle rašytas nemažo formato ir apimties žurnalas. Atiduodamas mano darbą, Korsakas padarė svarbią pastabą dėl nepakankamai tvirto Strazdo dainų autentiškumo problemos sprendimo. Dar padirbėjau, pasitelkiau daugiau teorinės literatūros ir kai ką radikaliai atmečiau kaip ne Strazdo sukurta, visų pirma tą nelemtąjį „Varną“.

V. G.: Daiktą, kuriuo grįstas visas sovietinis Strazdo įvaizdis.

V. V.: Taigi. Dar disertacinei knygai neišėjus, 1966 m. *Pergalė* paskelbė mano straipsnį „Ką parašė ir ko neparašė Antanas Strazdas“, kuriame išdėsciau, ką reikia

Strazdui pripažinti, dėl ko galima paabejoti, o kas visiškai ne jo. Į tą straipsnį reagavo tuometinis Mokslų akademijos viceprezidentas Juozas Žiugžda, man buvo metami kaltinimai dėl Strazdo sumenkinimo, ypač dėl „Varno“ nurašymo. Bet vis tiek niekas jo nebegražino, ir paliko Strazdas be „Varno“, be revoliucinio patoso.

V. G.: Iš esmės kalbant, kokia Strazdui priklausytų vieta XIX a. lietuvių literatūros istorijoje?

V. V.: Nemenka, kaip ir Dionizui Poškai, Simonui Stanevičiui. Strazdas yra mūsų lyrinės poezijos pradininkas, liaudies dainos ir individualių eiliavimų sintetintojas, pagaliau nepamirškim, kad jis šv. Mišių unvertiūros – giesmės „Pulkim ant kelių“ – žodžių, o gal ir melodijos autorius.

V. G.: Pirmoji autorinė Jūsų knyga – *Antanas Strazdas* – išėjo 1968 m. Monografijos redaktorius buvo Kostas Korsakas, su *Vagos* leidykla jau buvot turėjęs reikalų (sudarėt *Lietuvių poezijos* I tomą, 1967). Atrodytų, turėjo slyst pro leidyklos redaktorius lyg sviestu patepta – pats Korsakas palaimino...

V. V.: Kiek atsimenu, niekas neužkliuvo. Korsakui kai kas buvo neaišku (pabaigoje pridėjau archyvinių dokumentų sąrašą, juos truputį atskleidžiau, susiejau su tekstu), bet aš jam tą sistemą išaiškinau. Leidykloje irgi nekliuvo (redaktorius buvo Čiurlys), nes nebuvo tokių vietų, kad bijotų GLAVLIT'o ar ko. Ta knyga išėjo nesunkiai.

V. G.: Kaip atsitiko, kad Jūsų habilitacinis darbas yra apie Pošką, o ne realizmą (1978 m. išleidot knygą *Realizmas lietuvių literatūroje*)?

V. V.: Ši knyga tam reikalui netiko. Institutui reikėjo habilitaciją, tuometinis jo direktorius Jonas Lankutis primygtinai ragino, bet aš kategoriškai atsisakiau. Knygą apie realizmą rašant teko laikytis tam tikrų sovietinės literatūrologijos nuostatų. Nors stengiausi išvengti nusibodusių schemų, bet vis tiek jų ten yra. Rimvydo Šilbajorio recenzijos („Apie realizmą lietuvių literatūroje: Primityvios teorijos rėmuose“, *Akiračiai*, 1980, Nr. 2, p. 6–7) kritika gal kiek perdėta, bet iš esmės pagrįsta. Tad 1992 ar 1993 m. einant su ta knyga habilituotis galėjo būti nemaža kliūvančių dalykų. Tiesa, ją rašydamas siekiau kiek galima ribotis nuo schemų. Man buvo labai svarbu iškelti lietuvių realizmui būdingą tautinę problematiką, rasti tokį jos sprendimą ir nusakymą, kad neužkliūtų. Leidykloj praėjo. Tiesa, užkliuvo kai kurių pavardžių eiliškumas (turėjo būti reikiama

gradacija – kas iš rašytojų pirmas, kas paskutinis). Kitas dalykas užkliuvo labai negeru momentu, kai knyga buvo jau gatavas laužinys ir turėjo eiti į spaustu-
vę. Paėmė vyriausiasis leidyklos redaktorius, pasižiūrėjo į pavardžių rodyklę ir
pamatė Roger Garaudy.

V. G.: Prancūzą, kuris atsimetė nuo komunizmo.

V. V.: Taip, revizionistas pasidarė. Buvo išėjusi į rusų kalbą išversta jo knyga *Realizmas be krantų*, kurioje paneigta pozityvistinių laikų realizmo samprata, labai išplėsti jo rėmai. Matyt, Lietuvoje šio prancūzų filosofo pavardė buvo „sausai“ uždrausta, nors Rusijoje to nedaryta. O redaktorius buvo Kazys Ambrasas. Mano knygoje Garaudy koncepcija buvo išdėstyta vienoje vietoje, gal koks puslapis.

V. G.: Jeigu puslapį reikia mesti, tai juk būtina perlaužyti, dar ne kompiuteriai buvo.

V. V.: Davė vieną naktį.

V. G.: Pašalinti Garaudy?

V. V.: Pašalinti tą puslapį ir pridėti lygiai tiek pat, kad sutaptų visos eilutės.

V. G.: Ką įdėjot?

V. V.: Turėjau nusipirkęs čiliečių marksisto, kritiko, karšto Salvadoro Aljendės šalininko Fernando Alegrijos rusiškai išverstą knygą *Realizmo horizontai*, savo koncepcija artimą Garaudy. Tai per naktį sukurpiau tekstelį ir Garaudy pakeičiau į Alegriją. Tokią knygą ginti kaip habilitacinę nenorėjau.

V. G.: O pats realizmas, kaip rašymo, pasaulio matymo principas, Jums priimtinas?

V. V.: Turim didelę realistinę literatūrą, ypač prancūzų, vokiečių, rusų, – kas gali ją nurašyti ar paneigti? Tai yra realybės kopijavimas ar imitacija. Gyvenimas gali būti fotografuojamas, gali būti imituojamas, bet jo formos išlieka. Dėl to ši literatūra nesumenkėja. Po realizmo įsigalėjo subjektyviosios filosofijos, jis buvo natūraliai atmetamas – žmogus nenori kartoti, kas buvo daug kartų sakyta, nori kažko naujo. Tačiau man atrodo, kad realistinė literatūra europiniu, pasauliniu mastu vis tiek yra, ko gero, kapitališkiausia.

V. G.: Kapitališkiausia?

V. V.: XIX a. apskritai kapitališkas – jo literatūra, muzika, dailė. Amžiaus pradžia – romantika, didelė literatūra, pozityvizmo laikų – irgi; ji šviečianti, mokanti, ugdanti, bet kartu – ir didelis menas, žmogaus būties išraiška. Tokio fundamentalumo naujaisių laikų literatūra, de ja, stokoja.

V. G.: Monografija *Dionizas Poška* išėjo 1994 m. Kelerių metų tai darbas?

V. V.: Gal penkerių. Pradėjau 9-ajam dešimtmečiui einant į pabaigą, po *Lietuvių rašytojų sąjodo* (1987). Pirmiausia nemažai pasėdėjau Vilniaus ir Kauno archyvuose.

V. G.: Ar monografija apie Pošką buvo Instituto planas, ar būdamas Instituto senbuvis jau pats rinkotės?

V. V.: Pats tos temos norėjau imtis.

V. G.: Kodėl būtent Poška? Juk buvo ir kitų rašytojų be monografijų.

V. V.: Tema artima. Tuomet jau buvau sukaupęs šiokių tokių patyrimą, raštijos šaltinių pažinimą. Institutui irgi buvo priimtina, galvota: yra monografijos apie Antaną Strazdą, Liudviką Rėzą, Simoną Stanevičių, tai reikia ir apie Dionizą Pošką. Atėjau į Institutą jam plečiantis, įsteigus du literatūros skyrius. Mane, profesoriaus Jurgio Lebedžio rekomenduotą (jo vadovaujamas rašiau diplominių darbą), priėmė kaip būsimą senosios literatūros tyrinėtoją. Maniau, toliau XIX a. pradžios neisiu, o matai – su realizmu reikėjo ateiti iki 1940-ųjų.

V. G.: Iš ko Vytautas Vanagas mokėsi tyrinėt senąją lietuvių literatūrą?

V. V.: Iš Jurgio Lebedžio.

V. G.: Save vadintumėt jo mokiniu?

V. V.: Vadinčiau. Žinoma, reikėtų pasiklausti velionių profesorių, ar jis sutiktų mane laikyti savo mokiniu. Nežinau, ką pasakytų. Daugiau nebuvo senosios literatūros mokytojų. Mykolas ir Vaclovas Biržiškos tada buvo „ne madoj“ ir nelabai prieinami; Vincas Mykolaitis-Putinas, tiesa, pokariu nemaža rašė. Vienintelis Lebedys dirbo nuosekliai.

V. G.: Kokie svarbiausi dalykai būtini literatūros istorijos darbui? Ką literatūros istorikas turi pasakyti apie pasirinktą objektą, žmogų ar reiškinių? Kokie klodai turi sugulti, kad galėtum pasakyti: ištyrinėta?

V. V.: Reikia, žinoma, nemaža ko. Reikia darytis politinio, ekonominio, visuomeninio gyvenimo istoriku; reikia suvokti kultūros istoriją. Neturint laiko fono, negalima interpretuoti literatūros ir ypač portretuoti atskiro rašytojo. Net ir esetiškai be to fono nelabai įmanoma. Ypač imant daugiažanrį rašytoją, pavyzdžiui, Pošką, kuris yra ir žodynininkas, ir istorikas, ir poetas. Taigi reikia lingvistinio išmanymo, tenka greitosiomis griebtis specialios literatūros, susipažinti su anų laikų žodynais, jų rašymu ir t.t., su senąja istoriografija, jos metodikomis. Jeigu rašai apie senesnių laikų lietuvių rašytoją, tai būk malonus, eik į archyvus, be to nieko nebus.

V. G.: Bet pagal tokį maksimalistinį planą per gyvenimą galėtum parašyt tik vieną gerą darbą.

V. V.: Man monografijos pavyzdys yra Jurgio Lebedžio knyga *Mikalojus Daukša* (1963). Jo *Simonas Stanevičius* (1955) irgi panašaus tipo, bet ši monografija rašyta labai juodais sovietiniais laikais, todėl joje gausoka ideologinių perkūnsargių, odiozinių pavardžių. Sovietiniais laikais, ypač pokariniu dešimtmečiu, buvo lengviau tyrinėti labiau nutolusius literatūros objektus negu artimesnius tuometinei dabarčiai.

V. G.: Apie ikimarksinius laikus, kad Marxo su Engelsu nebūtina būtų cituot?

V. V.: Taip, o kuo arčiau į naujuosius laikus, tuo sunkiau. Todėl keturių tomų *Lietuvių literatūros istorija* (1957–1968), redaguota Korsako, iki antro jos tomo imtinai visai pakenčiama, o XX amžiaus, ypač Nepriklausomybės metų literatūros aprašymas, darosi gerokai kreivų veidrodžių karalystė.

V. G.: O jeigu būtų pasiūlę pereiti iš ikitarybinės į tarybinės literatūros skyrių?

V. V.: Nebūčiau ėjęs. Į spaudą, tiesa, rašinėjau. Redakcijų paprašomas recenzavau keletą dešimčių įvairaus pobūdžio knygų, tarp jų prozos ir poezijos. Bet tai marginalijos, kurios kritiko vardo autoriui nepelnė.

V. G.: Ar istorikas būtų aukštesnė literatūros tyrinėtojo kokybė negu dabarties rašymų apmąstytojas?

V. V.: Nebūtinai kokybė, bet istoriko pasirengimas turi būti universalesnis. Kri tikui gal mažiau reikia socialinių, istorinių, politinių dalykų pažinimo.

V. G.: Dar kantrybės? Kieto užpakalio, kad išsėdėtum tekstą?

V. V.: Tai yra *condicio sine qua non*. Reikia ir darbštumo, ir disciplinos. Išraiška turi būti tiksli, bet kartu bent minimaliai literatūriškai graži, kad tekstas turėtų estetinį klodelį. Pavyzdžiui, Zalatorius turėjo tą estetinę pagavą, kurios reikia tekstui kurti ir interpretuoti, ir kartu mokėjimą viską pasakyti tiksliai, giliai, įžvalgiai. Man pavyzdys yra lenkų literatūros istorikai, turiu nusipirkęs nemažai jų knygų. Mes neįstengiam taip istorijų rašyti, nebent Vytautas Kubilius mokėjo, bet jis kiek per daug nukrypdavo į emociją, metaforizaciją. Lenkai viską tiksliai ir gražiai išdėsto – ir aiškią informaciją gauni, ir skaitai kaip gražų stilingą tekstą. O mūsų literatūros istorijos remiasi daugiau kultūrinės-istorinės mokyklos metodika.

V. G.: Lieja pamatus, kad kas nors kitas namą statytų.

V. V.: Pradžiai neblogai ir taip.

V. G.: Pašnekėjom apie knygas, šnekelkim apie žmones. Jūs Institutan atėjot tiesiai iš Universiteto, ir kai jau atėjot...

V. V.: ...taip ir sėdžiu iki šiol, kol palieps išeiti ar pats nugriūsiu, lipdamas stačiais Vileišio rūmų laiptais.

V. G.: Kas tie žmonės, su kuriais anais laikais persimesdavot kad ir žodžiu, bet, žiūrėk, iš pusės žodžio vienas kitą supranti. Kas buvo artimiausi?

V. V.: Artimiausi amžininkai, savo kartos žmonės. Kai 1957 m. rudenį atėjau dirbti, Institute jų buvo keletas – Algimantas Radzevičius, Justinas Kačiulis, Jonas Kaminskas, netrukus atsirado Albinas Jovaišas, Albertas Zalatorius, Ričardas Pakalniškis, Algis Samulionis. Šie žmonės buvo branduolys, su kuriuo bendrauta. Jonas Lankutis, Vytautas Galinis, Kostas Doveika – jau kita karta, jie buvo skyrių vadovai, vyresnieji bendradarbiai, o aš iš pradžių buvau laborantas, paskui didžiąją laiko dalį – jaunesnysis bendradarbis. Nesu labai atviras žmogus. Artimiausiai draugaudavom su Jovaišu, Kaminsku, Radzevičium. Mūsų būrelį paskui pastebėjo saugumo akis – jam kilo įtarimas, kad kažkas mezgama, kuriama kažkokia organizacija. Šaukė apklausai, ir man teko apsilankyti tuose rūmuose.

V. G.: O jūs kūrėt organizaciją?

V. V.: Žinoma, ne, eidavom kartu pietaut į „Kregždutės“ valgyklą Antakalny.

V. G.: Čia toji Juozo Keliuočio valgykla?

V. V.: Taip, Keliuotis ten viršuje gyveno, esu pas jį buvęs. Valgykloje užimdavom bent du staliukus, bet kalbos buvo atsargios, nors kažkas užkliuvo.

V. G.: Saugumas nė prie vieno neprikibo?

V. V.: Kalbininkas Bronys Savukynas nukentėjo – jį liepta atleisti iš Instituto.

V. G.: Eikim prie tekstologijos. Esat parengęs daugybę knygų. Pagal tomų skaičių pats grandioziškiausias projektas turbūt yra Vaižgantas. Ant Jūsų stalo guli rengiamas dvidešimtas tomas. Šitoks darbas, o atgarsio lyg ir nėra. Ar nekyla kartais mintis: kurių galų? kam šito reikės? kam dirbu? Ar būna kartais beviltiškų minčių?

V. V.: Gal kartais ir šmėkšteli, bet šiaip ne. Dabar daugybė knygų išeina nepastebimos, nerecenzuojamos, gula į lentynas be jokio reagavimo, jų funkcionavimas minimalus. Bet yra tikslas surinkti viską, ką Vaižgantas parašė, paskelbė ir nepaskelbė, apdoroti, susisteminti, padaryti knygomis ir pastatyti į lentyną. Ateičiai. Dievas žino, kaip bus ateity, kaip bus žiūrima į praeities literatūrą, gal nelabai kas pajudins iš tų lentynų, o gal ir pajudins. Mūsų kultūros istorija sunki, daug ko tiesiog nebuvo galima padaryti ir jėgų ne taip daug buvo, o dabar būtina tvaryti visą literatūrinį ir kultūrinį palikimą (dar daug pilnų raštų leidimo laukia).

V. G.: Tiesiog reikia dirbti ir per daug nesukti galvos?

V. V.: Taip, jei galima, jei valstybė padeda leidybai. Vaižganto dar apie dešimt tomų likę parengti (kritika, laiškai, dokumentai, užrašai, pamokslai), iš viso jų turėtų būti apie trisdešimt. Vaižgantas yra vienas didžiųjų lietuvių, ir visų jo raštų išleidimas turėtų būti laikomas svarbiu mūsų kultūros uždaviniu.

V. G.: Ką įdedat į tą „lietuvi“?

V. V.: Tai valstybinę, tautinę, pilietinę, visuomeninę sąmonę turintis žmogus. Valstybininkas, kuriam svarbu savo valstybė, tautininkas, kuriam svarbu savo tauta, jos išlikimas, pilietininkas, kuriam svarbu, kad visuomenė būtų pilietiška, visuomenininkas, kuriam svarbu dalyvauti visuomeniniame gyvenime, daryti jam įtaką. Toks buvo Vaižgantas. Iki 1905 m. jis nelabai tikėjo, kad Lietuva gali

atgauti valstybingumą. *Tėvynės sarge* tereikalavo gražinti spaudą, už tai žadėdamas lietuvių paklusnumą rusų sostui. Jį paskui bolševikai kaltindavo, kad pataikavo carui. O kai jau pamatė, kad įmanoma galvoti apie nepriklausomybę, atsidavė jos idėjai. Paskutiniuosius penkiolika savo amžiaus metų jis kaip reta kas gyveno ir sirgo valstybe tapusios Lietuvos ūgio, stiprėjimo ir šviesėjimo reikalais.

V. G.: Dar vienas Jūsų pradėtas didelis darbas – Valančiaus *Raštai*. Pradžioj buvo didžiausias tarpinstitucinis projektas, tačiau Valančiaus raštai išbyrėjo – Istorijos institutas parengė *Namų užrašus*, „Baltos lankos“ išleido kaip albumą, Jūs su Birute Vanagiene parengėte du tomus.

V. V.: Ketinimai ir planai primiršti. Trečias tomas dar parengtas ir išspausdintas, o toliau nežinia. Norint visus raštus išleisti, pirmiausia reikėtų juos surinkti, tekstus susisteminti. Ketvirtu tomu būtų galima išleisti *Psalmių* vertimus (Valančius yra išverstęs psalmes eiliuotai ir neeiliuotai), toliau *Žemaičių vyskupystę*, politines brošiūras, paskiau imtis teologinių darbų, kurių tekstai svarbūs kalbininkams, dialektologams, kalbos istorikams.

V. G.: Pabaigoje apie tai, apie ką būtina Vytauto Vanago paklaust, – apie futbolą. *Lietuvos rytas* straipsniui apie Jus galėtų uždėti tokią antraštę: „Motiejaus Valančiaus raštų rengėjas, kurio aistra – futbolas“. Ar mėgot vaikystėje žaisti?

V. V.: Nelabai, fiziškai buvau niekam vertas. Futbolu „iš tolo“ pradėjau domėtis būdamas gimnazijoje, spaudoje matydavau rezultatus, rungtynių aprašymus, ėmiau juos sekti. Kai atvažiavau į Vilnių, įstojau į universitetą, pradėjau į stadioną eiti, pasidarė nenutrūkstantis hobis.

V. G.: Nuo kelintų?

V. V.: Nuo 1952-ųjų. Bilietas buvo penki rubliai (senieji, ne po reformos), studentui jau šis tas. Tai, būdavo, eini su vienu rubliu, duodi kontrolieriams (būdavo dviguba kontrolė – du nešies). Taip ir eidavau, nežiūrėdavau nei lietaus, nei vėjo, ar šalta, ar sniegas. Iki pat 1990 m., kai Lietuva paskelbė Nepriklausomybę ir baigėsi „Žalgirio“ dalyvavimas čempionate. Dabar seku rezultatus, dar pykstu, kai pralaimi, bet jau nebeeinu, Lietuvos pirmenybių futbolas menkokas. Tačiau dažnai žiūriu Londono televizijos kanalą, kuris transliuoja gerą futbolą. Sovietiniais laikais į stadioną vaikščiojau svarbiausia dėl to, kad rungėsi paprastai lietuviai – rusai. Laimėjimas ar pralaimėjimas mums turėjo ne vien sportinio rezultato prasmę.

V. G.: O dėl paties žaidimo? Juk iki šiol žiūrit į anglus, kur nebėra už ką sirgti.

V. V.: Inercija. Futbolas ir krepšinis yra dvi sporto rūšys, man įdomios kaip reginys ir veiksmas. Žiūriu į aikštę, žaidėjų judėjimą, seku, kur turėtų būti kamuolio perdavimas, jei ne ten paduoda, baruosi. Šiaip sportu domiuosi kaip tautininkas, kaip Vaižganto taučius. Man malonu, kai mano gentis, mano tauta kuo nors geru pasižymi, ką nors laimi.

V. G.: Tikram taučiui mokslo ir futbolo lyg ir mažoka. Dar reiktų bent noveles ar eilėraščius rašyt...

V. V.: Rašinėjau eiles kaip nereta gimnazistams ir šiaip apyjauniems žmonėms. Bet siekimo eiti į viešumą nebuvo. Tokie eiliavimai vos atsiradę darosi literatūriniu palikimu ir kartais paviešinami tiktai po autoriaus mirties, suprantama, jeigu jie ko nors verti, o nėra žinomų vardu pavadinamos manijos rezultatas.